

KS. JAN JACHYM
Łódź

ŻYCIE SPOŁECZNE W BIBLI

WSTĘP

Religijny charakter ksiąg biblijnych i odczytywanie treści objawionych w nich zawartych, przesłania ich ludzką warstwę. Prawie niewidoczny dla czytelnika jest obraz życia społecznego, w którego ramach powstały księgi święte. A przecież pisarze natchnieni – hagiografowie żyli w konkretnych ramach historycznych i społecznych, uczestnicząc w kulturze i dorobku cywilizacyjnym swoich czasów. Święci autorzy, zwiastując Boże objawienie, czynili to, odnosząc się do wydarzeń i zwyczajów społecznych. Używali pojęć i zwrotów właściwych językom biblijnym i rozumianych przez siebie współczesnych.

Rozwój naukowych dyscyplin, szczególnie socjologii i antropologii, oraz ogromny postęp w odczytywaniu tekstów literackich starożytnego Bliskiego Wschodu, pozwala na coraz pełniejsze poznawanie struktur społecznych tego regionu świata starożytnego, a w nim Izraela¹. Przy uważnej lekturze wyłania się z kart Pisma Świętego życie społeczne Izraela tym wyraźniej, im bardziej zbliżamy się do czasów Jezusa. Dane archeologiczne i oparte na nich prace uczonych umożliwiają rekonstrukcję struktur społecznych Izraela w jej historycznym rozwoju od czasów Abrahama.

Całość rozważań trzeba podzielić na dwie części, uwzględniając życie społeczne czasów Starego Testamentu i nową społeczność Izraela już z hellenistycznymi wpływami czasów Nowego Testamentu².

¹ Zob. *Życie społeczne w Biblii*, pr. zbior. pod red. G. Witaszka, Lublin 1997.

² Zob. *Encyklopedia biblijna*, red. P. J. Achtemeier, Warszawa 1999, s. 1113–1122; H. C. Kee, *Socjologia nowotestamentowa*, w: tamże, s. 1113–1122; R. R. Wilson, *Socjologia starotestamentowa*, w: tamże, s. 1122–1128.

1. ŻYCIE SPOŁECZNE IZRAELA W OKRESIE STAREGO TESTAMENTU

Prehistoria narodu Izraela, to czasy pierwszej połowy drugiego tysiąclecia przed Chrystusem (lata od 2000–1550). Jest to okres na wpół koczowniczych ludów przemieszczających się na terenach starożytnego Bliskiego Wschodu. Na te stulecia datuje się wędrówkę Abrahama z Charanu do Palestyny³. Historię Izraela można zacząć od XIII stulecia przed Chr., kiedy w Palestynie osiedla się naród izraelski powracający z niewoli egipskiej. Poświadczają to dane archeologiczne i współczesne im dokumenty. Od tego czasu można mówić o społeczności Izraela. Ten początek historii Izraela wiąże się ze zmianami społecznymi i politycznymi, które nastąpiły na terenie Palestyny pod koniec epoki późnego brązu (ok. 1550–1200 przed Chr.) i na początku epoki żelaza (ok. 1200 przed Chr.)⁴.

Dane archeologiczne z tego okresu przekonują, że społeczeństwo izraelskie było hierarchiczną organizacją rodów, co potwierdza tekst *Księgi Jozuego* (Jz 7). Taki system społeczny oparty na więzach krwi – patriarchalny, był podstawą życia wspólnego aż do czasów Sędziów i fundamentem tworzenia się jedności społeczeństwa izraelskiego.

Współcześni badacze ten okres historii Izraela nazywają „federacją społeczno-religijną” plemion izraelskich. A rosnąca świadomość łączących je więzów politycznych, etnicznych i wojskowych, utrwala w nich poczucie jedności społecznej i afirmację określającej ich wspólną nazwy *Izrael*⁵.

Historia społeczna Izraela, którą zauważamy przy lekturze Starego Testamentu, bazuje zasadniczo na wspólnotach miejskich, w których ma swoje środowisko życiowe większość tekstów Biblii.

Na umocnienie solidarności społecznej, poczucia równości i braterstwa między jednostkami wpływała od czasów Przymierza Synajskiego coraz mocniej wiara w Jedyne Boga – Jahwe, Pana życia i ziemi.

Dominiacja zbiorowości nad jednostką, jaka się wytworzyła w społeczności Izraela ma swoje uzasadnienie w tym, że jednostka była bezbronna wobec wielu zagrożeń ówczesnego życia człowieka⁶. Co słusznie zauważył już J. Wellhausen: „Koło historii toczyło się, nie zważając na jednostkę, której nie pozostało nic innego, jak podporządkować się całości i szukać rekompensaty w powodzeniu ludu”⁷.

Te pierwsze organizacje życia społecznego oparte na rodzinie patriarchalnej – ród, zaopatrywały osady miejskie w wełnę i mięso, a jako zapłatę przyjmowały wyroby rzemiosła do produkcji rolniczej. Skutkiem czego, nie ma w tym okresie zbytniego zróżnicowania zawodowego ani klas społecznych⁸.

³ Zob. W. T. Albright, *Od epoki kamiennej do chrześcijaństwa*, Warszawa 1967.

⁴ J. Warzecha, *Dawny Izrael*, Warszawa 199, s. 78–83.

⁵ Por. H. Witczyk, *Narodziny i dzieje państwa w dawnym Izraelu*, w: *Życie społeczne...* s. 69–111.

⁶ M. Filipiak, *Problematyka społeczna w Biblii*, Warszawa 1985, s. 7–20.

⁷ J. Wellhausen, *Izraelitische und jüdische Geschichte*, Berlin 1894, s. 69.

⁸ J. Warzecha, dz. cyt., s. 87.

Taki stan rzeczy przetrwał dwa stulecia. Władzę sprawowano przez „starszych” rodów i miast. Ten zaś sposób życia społecznego określa się jako pierwotną demokrację plemienną, gdzie rody i plemiona zachowywały swoją niezależność i wolność. Występujący w tym okresie przedmonarchicznym „sędziowie” – to przywódcy szczepów, miast. Łączy ich wspólna cecha: wybrani przez Boga, mają wymierzać sprawiedliwość Jahwe⁹.

Postępujący osiadły tryb życia powoduje wzrost demograficzny, rozwój produkcji i handlu. Związane z tym bogacenie się poszczególnych rodzin przyczynia się do rozwarstwienia społecznego, które zaczyna się dzielić na grupy społeczne¹⁰.

Zasadniczą zmianą w życiu społecznym Narodu Wybranego wywołuje wybranie Saula na pierwszego króla Izraela. Opowiadania Starego Testamentu o tym wyborze reprezentują kilka różnych stanowisk wobec idei monarchii w Izraelu. Z tekstów Starego Testamentu wynika, że przyczyną przejścia od społeczeństwa o demokracji plemiennej do ustroju monarchicznego były zagrożenia zewnętrzne, szczególnie w postaci Filistynów.

Porównując się z narodami ościennymi, Naród Wybrany coraz bardziej uświadamiał sobie, że niezależność polityczną i gospodarczą gwarantuje mu ustrój monarchiczny z silną armią¹¹.

Nie bez znaczenia jest fakt wzrastającej wymiany handlowej z sąsiadami, a coraz bardziej zróżnicowana produkcja i handel pogłębiały rozwarstwienie i zróżnicowanie społeczeństwa. Te zaś współczynniki rozwoju życia społecznego domagały się sprawnej administracji, którą w ówczesnych strukturach życia mogła zapewnić władza królewska – instytucja monarchii.

Księgi Starego Testamentu – *Samuela*, *Królewskie*, *Kronik* zapoznają nas z mechanizmem administracji i rodzajami urzędników królewskich (np. 1 Krl 4, 2–6; 2 Sm 8, 16–18; 20, 23–26). Można w tych opisach znaleźć odwzorowanie aparatu władzy państw ościennych, w których już wcześniej wprowadzono monarchię¹².

Bardzo despotyczne rządy już za czasów Salomona, a więc w pół wieku od powołania monarchii, wywoływały niezadowolenie społeczne. Zwielokrotniony ucisk społeczeństwa podatkami i robotami publicznymi za Roboama – syna Salomona, doprowadza do rozpadu państwa i powstania dwóch królestw północnego i południowego. Królestwo północne, które utworzył Jeroboam, ze stolicą w Samarii, nazwano izraelskim. Królestwo południowe – judzkie ze stolicą w Jerozolimie, zachowało dynastię Dawidową u władzy. Dane archeologiczne z tego okresu wskazują na rozwój nie tylko produkcji rolnej, ale takich dziedzin przemysłu, jak: garncarstwo, włókiennictwo i metalurgia¹³.

⁹ J. Bright, *Historia Izraela*, Warszawa 1994, s. 167–170.

¹⁰ Por. A. Chouraqui, *Życie codzienne ludzi w Biblii*, Warszawa 1995, s. 35–38.

¹¹ Zob. H. Witezyk, dz. cyt., s. 85–93.

¹² H. Ordon, *Powstanie Królestwa i jego administracja*, w: *Życie społeczne...*, s. 113–123.

¹³ J. Bright, dz. cyt., s. 220–222.

Wzrost gospodarczy bogacił przede wszystkim znajdujących się na szczycie struktury społecznej, a więc urzędników państwowych i kupców. Warstwy niższe popadły w biedę, tracąc często nawet dziedziczną ziemię¹⁴.

W okresie monarchii w życiu społecznym i religijnym obydwu królestw: północnego i południowego, pojawiają się prorocy. Powołani przez Boga, ogłaszają Boże Objawienie i utrwalają monoteizm w Narodzie Wybranym. Jednocześnie w swych wystąpieniach odnoszą się do sytuacji społecznej Izraela. W ucisku ekonomicznym widzą symptom poważnej choroby religijnej. Przecistawiają się tej sytuacji i domagają się reform. Zapowiadają też karę za sprzeniewierzenie się prawu Przymierza, które było normą życia społecznego w Izraelu. Prawo to bowiem regulowało stosunki wobec Boga i względem ludzi¹⁵. Wymowne są w tej materii wystąpienia proroków tej miary co Amos, Micheasz i Izajasz. Ich wypowiedzi pełne są wołania o sprawiedliwość społeczną¹⁶. Amos wypomina: „uciśkacie biednych, gnębicie ubogich” (Am 4, 1). Izajasz przepowiada karę za grzech niesprawiedliwości społecznej (Iz 1, 24–25). W tym tekście, podobnie jak w wypowiedziach mędrców (Prz 14, 31; 17, 5), Jahwe utożsamia się z pokrzywdzonymi. Podobnie uczy Jeremiasz (2, 34; 5, 28), Malachiasz (Ma 3, 5) i Ezechiel prorok wygnania (Ex 22, 29). Obojętność bogaczy – warstw wyższych – na głos proroków i łamanie prawa Przymierza doprowadziła Naród Wybrany do klęski.

Królestwo północne – izraelskie w wyniku najazdu Asyryjczyków uległo zniszczeniu w 721 r. przed Chr. Królestwo południowe – judzkie, przez dwukrotne zdobycie Jerozolimy w 597 i 586 r. przed Chr. – zostało zdziesiątkowane przez Babilończyków i poddane obcej władzy. Zburzenie Jerozolimy w 586 r. przed Chr. i pójście na wygnanie do Babilonii, było punktem zwrotnym w społecznej historii Izraela.

Upadek państwowości, uprowadzenie w niewolę znaczniejszych obywateli, zniszczyło zarazem dotychczasowe struktury życia administracyjnego i społecznego.

„Reszta” Izraela, która wróciła z niewoli babilońskiej, coraz bardziej z narodu staje się wspólnotą religijną. Ten nowy etap życia, ocalałej społeczności Narodu Wybranego, w czasach Ezdrasza – Nehemiasza rozpoczyna epokę judaizmu, która będzie istnieć w czasach Jezusa¹⁷.

Judejczycy, po powrocie z wygnania, rządzeni przez namiestników perskich, wracają do teokracji. Koncentracja wysiłków na studiowaniu Tory i troska o kult świątynny zmieniają orientację religijną. W nowych warunkach życia wspólnoty narodowej podkreśla się na nowo prawdę o Bogu, który jest królem Izraela (Wj 15, 18; Lb 23, 21; Sdz. 8, 23; 1 Sm 8, 7)¹⁸.

¹⁴ A. Chouraqui, dz. cyt., s. 52–55.

¹⁵ Por. G. Witaszek, *Mysł społeczna proroków*, Lublin 1998, s. 75–86.

¹⁶ Por. G. Witaszek, *Prorocy Amos i Micheasz wobec niesprawiedliwości społecznej*, Lublin 1992; M. Filipiak, dz. cyt., s. 39–43.

¹⁷ J. Bright, dz. cyt., s. 387–405.

¹⁸ Por. H. Witczyk, *Narodziny i dzieje...*, s. 105–110.

Budowa od nowa struktur życia społecznego była bardzo trudna i rodziła wiele konfliktów. Wiemy o tym bardzo mało, jedynie na podstawie ksiąg Ezdrasza – Nehemiasza, oraz proroków Abdiasza i Malachiasza¹⁹.

Ten czas formowania się społeczności judaistycznej nie ma dokumentacji historycznej. Dopiero *Księgi Machabejskie* ukażą wspólnotę żydowską już zorganizowaną zarówno w życiu politycznym, jak i społecznym²⁰.

W tym okresie wczesnego judaizmu pod naciskiem przeróżnych sił politycznych i problemów gospodarczych kształtują się od nowa warstwy społeczne.

Z tych przemian u progu nowych czasów wyłoni się wspólnota Izraela, podzielona wyraźnie już nie tylko na biednych i bogatych, ale na grupy społeczne. Obecność, których zaznaczy się tak mocno w historii społeczno-politycznej tego okresu i w tekstach biblijnych ksiąg Nowego Testamentu.

2. ŻYCIE SPOŁECZNE CZASÓW JUDAISTYCZNYCH NOWEGO TESTAMENTU

Pisma Nowego Testamentu powstały w okresie judaizmu, przemieszanego z kulturą grecko-rzymską. Napisane pod natchnieniem Ducha Świętego, nie są więc sumą elementów ówczesnego świata, takich jak nurty ówczesnego judaizmu, czy siły polityczne, kierunki kulturowe i prądy religijne narodów pogańskich basenu Morza Śródziemnego. W tym czasie tradycyjne podziały Narodu Wybranego na pokolenia już nie funkcjonują. Rozróżnienie na rody, wywodzące się od patriarchów, ustąpiło miejsca podziałowi na warstwy społeczne. Zastanawiający jest jednak fakt, że Nowy Testament nie mówi o różnicy między pospółstwem a szlachetnie urodzonymi. Podział na bogatych i ubogich natomiast jest ciągle obecny we wszystkich pismach nowotestamentowych.

Świadczy to o przekonaniu, iż przed Bogiem wszyscy są równi. Izrael zdecydowanie odróżnia się od innych starożytnych państw swoim stanowiskiem wobec rozwarstwienia społecznego według hierarchii majątkowej. Z wyjątkiem klasy kapłańskiej, wszyscy Żydzi są sobie równi. Judaizm, który odznaczał się wiernością Prawu (Torze) akcentował mocno tę zasadę religijną życia społecznego. Przypieczętuje to Chrystus, ucząc, że nie przyszedł znieść Prawa, lecz je wypełnić (Mt 5, 17). A starotestamentowe zasady o łagodnym obchodzeniu się z niewolnikami, Nowy Testament stara się pogłębić i ich sytuację uczynić bardziej humanitarną²¹.

Prawo i obyczaj żydowski pozytywnie oceniają pracę szczególnie rolników i rzemieślników. Broniąc ich przed wyzyskiem, określa się też długość czasu pracy

¹⁹ G. Witaszek, *Myśl społeczna...*, s. 209–244.

²⁰ J. Bright, dz. cyt., s. 421–444.

²¹ Por. A. Kondracki, *Niewolnicy w Starym i Nowym Testamencie*, w: *Życie społeczne...*, s. 269–289.

i sposób opłacania. Obecnie stwierdza się istnienie już wówczas związków zawodowych, tak mieliby być zorganizowani rybacy znad jeziora Genezaret²².

Rolnicy, rzemieślnicy, niewolnicy, to warstwy społeczne tworzące Izrael w okresie Nowego Testamentu.

Z przypowieści (np. Łk 12, 13–21; 16, 19–31; 18, 18–30) poznajemy, że w epoce Chrystusa istniała grupa bogaczy. Jak twierdzą znawcy przedmiotu, nie była ona w Palestynie zbyt liczna²³.

W *Liście św. Jakuba* czytamy: „Dziś albo jutro udamy się do tego oto miasta i spędzimy tam rok, będziemy uprawiać handel i osiągniemy zyski” – Jk 4, 13. Wydaje się, że w czasach Nowego Testamentu była już dość znacząca grupa społeczna zajmująca się handlem²⁴. Zainteresowanie handlem, kupiectwem datuje się na okres niewoli babilońskiej. Wtedy to wielu Żydów, wrastając w cywilizację babilońską, z rolnika przekwalifikowało się na handlowca – kupca, bankiera²⁵. Handel i transport przynosiły duże zyski, tworzyły nowych bogaczy, obok bogatych „dzierżawców podatków”, tak pogardzanych w czasach Jezusa (por. Mt 9, 11; 11, 19; 18, 17).

Na życiu społecznym tego okresu wycisnęła swoje piętno grupa ludzi, określana mianem „uczeni w Prawie”. Zrodzili się w niewoli babilońskiej, kiedy to wygnańcy pozbawieni ojczyzny, świątyni i kultu zwrócili się ku Torze. Studiowanie Prawa Mojżeszowego, wierne przestrzeganie jego przepisów broniło wygnańców przed utratą tożsamości narodowej i religijnej²⁶. „Uczeni w Prawie” pochodzili z różnych warstw społecznych, utrzymywali się z pracy własnych rąk, lecz łączyła ich głębsza wiedza na fundamencie podobnego wykształcenia. Kazuistyczna interpretacja Tory oraz żądanie zachowania jej wręcz literalnego miało uczynić naród odporny na wpływy pogańskie. Sposób, w jaki ewangelisci opisują tę grupę opisują dowodzi jej ważnej roli w życiu społecznym i narodowym²⁷.

Przypowieść Pana Jezusa o robotnikach w winnicy (Mt 20, 1–16) rzuca światło na problem bezrobotnych w społeczeństwie. Oczekujący na rynku na zatrudnienie, są częścią proletariatu, jak się współcześnie ich określa. Zaliczyć do niego trzeba także niewolników i żebraków. Ten biedny „lud ziemi”, buntujący się często na swój los, ma swoje znaczenie historyczne. To wśród najuboższych orędzie Jezusa znajdzie chętnych słuchaczy (por. J 7, 37–53).

Życie społeczne w czasach Nowego Testamentu, nie tyle było zależne od kondycji poszczególnych klas społecznych, ile od ugrupowań polityczno-religijnych dominujących w społeczeństwie. Judaizm tego okresu charakteryzuje się wielkością znaków duchowych i społecznych, których rozwój można prześledzić

²² Zob. E. Szymanek, *Wykład Pisma Świętego Nowego Testamentu*, Poznań 1990, s. 17.

²³ X. Leon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, Wprowadzenie, Poznań 1981, s. 71.

²⁴ Zob. hasło: *Handel i transport*, w: *Encyklopedia biblijna...*, s. 374–381.

²⁵ Por. M. Brzegowy, *Prorocy Izraela*, cz. I, Tarnów 1994, s. 132 n.

²⁶ H. Daniel-Rops, *Od Abrahama do Chrystusa*, Warszawa 1967, s. 315 n.; A. Chouraqui, dz. cyt., s. 344–347.

²⁷ H. Daniel Rops, *Życie codzienne w Palestynie czasów Chrystusa*, Warszawa 1994, s. 139–142.

od czasów Machabeuszy z II w. przed Chrystusem. Do nich zaliczyć trzeba znanych nam z ksiąg Nowego Testamentu, zwłaszcza ewangelii: faryzeuszy, sadyceuszy, esseńczyków i zelotów²⁸.

Faryzeusze stanowili w czasach Jezusa, bardzo wpływową warstwę społeczeństwa, a wiodącą po 70 r. – po zburzeniu Jerozolimy przez Rzymian. Charakteryzowała ich gorliwość w wypełnianiu Prawa oraz fanatyczny nacjonalizm. Dążyli do przywrócenia teokracji w Izraelu. Byli wielkimi przeciwnikami Rzymian. Stanowili zwartą grupę, w której skład wchodził kapłani, uczeni w Prawie, a także kupcy, rzemieślnicy i rolnicy. Zachowywali dystans w stosunku do ludzi bogatych, którzy ulegli hellenizacji, jak również w odniesieniu do „ludu ziemi”, który był dla nich nieczysty (J 7, 49)²⁹.

„Członkowie stronnictwa nie byli zbyt liczni... Ale znaczna część narodu żydowskiego, zwłaszcza warstwy uboższe, klasa robotnicza, podzielały ich pogląd i [...] »były za Faryzeuszami«, co pozwalało im rozgłaszać, [...], że reprezentują cały naród”³⁰.

Bogate sfery kapłańskie i świeckie tworzyły stronnictwo sadyceuszków. Uznawali tylko Torę; byli bardzo podatni na wpływy helleńskie. Mieli duże znaczenie w życiu społecznym. Możliwość wpływów zarówno na rządzących, jak na rządzonych zawdzięczali swoim bogactwom. W stosunku do Jezusa nastawieni byli wrogo z pobudek politycznych (J 11, 47–48), a niechęć faryzeuszków miała podłoże religijne. Chrystus Pan zaś przestrzegał przed „kwasem faryzeuszków i sadyceuszków” (Mt 16, 6).

Esseńczycy, to „zrzeszenie”, jak sami się określali, wywodzące się ze środowiska kapłańskiego. Oparte na surowym przestrzeganiu Prawa, wydaje się przerostem faryzeizmu. Czystość rytualna odgrywała w ich życiu naczelną rolę. Tworzyli wspólnoty, kierowane przez kapłanów zarówno w Palestynie, jak i poza nią, np. w Syrii.

Najbardziej znana nam dziś, to wspólnota w Qumran, która chyba była domem macierzystym całego zrzeszenia. Mimo że znamy ich księgi: Regułę Zrzeszenia, Dokument Damasceński Wojnę Synów Światłości z Synami Ciemności, trudno na obecnym etapie badań określić ich miejsce i rolę w życiu społecznym i religijnym Izraela. Nie trudnili się handlem, żyli z pracy fizycznej i nie brali udziału w kulcie ofiarniczym w świątyni. Nie służyli również w wojsku³¹.

Zeloci – gorliwcy, to skrajni nacjonaści, chcący siłą wyzwolić Izrael spod okupacji. Jedni uważają ich za skrajną lewicę faryzeuszków³², inni za grupę z kręgów kapłańskich, zbliżoną do esseńczyków³³. Na pewno tworzyli najbardziej skrajne stron-

²⁸ Zob. T. Jelonek, *Przed lekturą Nowego Testamentu*, Kraków 1993, s. 15–20; E. Szymanek, *Środowisko Nowego Testamentu*, w: *Wstęp do Nowego Testamentu*, Poznań 1996, s. 25–27.

²⁹ F. Gryglewicz, *Faryzeusze*, w: *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1989, s. 55–57; H. Wakle, *Wspólne dziedzictwo*, Tarnów 1993, s. 34–36.

³⁰ A. Chouraqui, dz. cyt., s. 351.

³¹ Zob. S. J. Tanzer, *Esseńczycy*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, Warszawa 1996, s. 277; A. Chouraqui, dz. cyt., s. 356–363.

³² H. Daniel-Rops, *Życie codzienne...*, s. 351.

³³ H. Wahle, dz. cyt., s. 42.

nictwo polityczno-religijne. Z ich szeregów rekrutowali się przywódcy i uczestnicy kolejnych buntów i powstań. Wykorzystując niezadowolenie społeczeństwa z okupacji rzymskiej, spowodowane biedą, bezrobociem, różnicami klasowymi, próbowali przywrócić wolność ojczyźnie. Rozumowali, że w ramach Przymierza ich kraj i naród należą do Boga, stąd trzeba usunąć wszystko, co tę jedność rozrywa.

Obraz życia społeczeństwa żydowskiego w czasach Nowego Testamentu. byłby niepełny, gdyby pominąć wpływ na to społeczeństwo hellenizmu. Palestyna bowiem tamtych czasów stanowiła część świata grecko-rzymskiego, w ramach wielkiego Imperium Romanum. Górowała w nim kultura helleńska, w której obok kultury fizycznej zwracano również uwagę na sprawy duchowe. Znalazło to swoje odbicie w sztuce, obyczajach, instytucjach i stylu życia. Jakie rozmiary przybrała hellenizacja Palestyny niech unaoczní nam porównanie danych. Z 350 miast założonych w okresie hellenizmu, około 30 miast helleńskich znajdowało się w Palestynie, np. znane z Ewangelii miasta Dekapolu. Archeologowie odkopali ruiny 20 teatrów greckich na terenie Palestyny.

Między judaizmem a hellenizmem istniało stałe napięcie. Teocentryczna kultura żydowska spotkała się bowiem z antropocentryczną kulturą helleńską. Żydzi ciągle musieli wybierać: asymilację albo odejście od hellenizmu, krytykę, albo przyjęcie i dalszy rozwój, węższą albo szerszą interpretację Tory.

W sytuacji nakładających się na siebie tak różnych wpływów: religijnych, politycznych i społecznych funkcjonowało codzienne życie ludzi czasów Nowego Testamentu.

Jezus, głosząc orędzie zbawienia, nie zmienia ani politycznego, ani społecznego ustroju. W swych pouczeniach nie zajmuje stanowiska wobec problemów społecznych i gospodarczych. Nie ocenia żadnego ze stanów i zawodów. Przypowieści dokumentują, że Mistrz z Nazaretu zauważa jednak pracę każdego człowieka: rolnika przy uprawie roli (Łk 9, 62) robotników w winnicy (Mt 20, 1–15) rybaków (Mt 13, 47–50) gospodynie domowe (Mt 13, 33; Łk 15,8 n), sługi i niewolników (Łk 12, 37; 17, 7–10). Swoją naukę adresuje do wszystkich. W przypowieściach bowiem występują prawie wszystkie grupy społeczne: kupcy, handlarze, budowniczowie, rzemieślnicy, celnicy, żołnierze, królowie, ministrowie, sędziowie, lekarze, zarządcy, dzierżawcy, rolnicy i pasterze, a także bezrobotni i żebracy³⁴. Głoszone przez Jezusa przykazanie miłości ma odmieniać życie jednostki, doprowadzić do przemian społecznych i trwałego pokoju wśród ludzi pielgrzymujących do Domu Ojca.

³⁴ Por. R. Schnackenburg, *Nauka moralna Nowego Testamentu*, Warszawa 1983, s. 109–118.